

Aldona Rita Jurewicz

Akademia Policji w Szczytnie
(Police Academy in Szczytno, Poland)
e-mail: jurewicz.ar@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7123-8735

Konrad Tadajczyk

Uniwersytet Łódzki
(University of Lodz, Poland)
e-mail: tktadajczyk@wpia.uni.lodz.pl

ORCID: 0000-0002-2487-8163

DOI: 10.15290/mhi.2023.22.01.15

Tabula Banasitana **Tekst – tłumaczenie – komentarz**

ABSTRAKT

Cesarstwo rzymskie w II w. n.e. weszło w okres szybkiej romanizacji prowincji rzymskich, m.in. miało to miejsce, z różnym natężeniem, w prowincjach afrykańskich. Wyrazem tego było nadawanie przywódcom plemion tubylczych obywatelstwa rzymskiego. Dokument zwany *Tabula Banasitana*, znalezisko epigraficzne odkryte w XX w. w miejscu antycznej *civitas* Banasa, dokumentuje proces nadania rzymskiego prawa przywódcom plemienia Zegrenses oraz ich rodzinom. Rzymskie *ius civile* zostało przyznane im z zachowaniem praw ich ludu oraz bez zwolnień od ciężarów publicznych. Przedmiotem artykułu jest kompleksowa analiza trzech dokumentów wyrytych na inskrypcji *Tabula Banasitana* dotyczących romanizacji prowincji Mauretania Tingitana. Artykuł ukazuje stopniowe wciąganie przywódców tubylczych plemion zamieszkujących północno-zachodnią Afrykę w struktury rzymskiej prowincji Mauretania. Lokalnym elitom władze rzymskie nadawały niekiedy obywatelstwo rzymskie, jednak z zachowaniem praw rodzimych. Taka zrównoważona polityka pozwalała zachować spokój na przygranicznych terenach cesarstwa, niejednokrotnie zagrożonych konfliktami z ludami ościennymi, lub, jak to miało

miejsce w analizowanym tu przypadku, z plemionami nomadycznymi. Przywileje obywatelstwa rzymskiego nadawano z pewnymi ograniczeniami dotyczącymi zarówno kwestii stosunku nowego obywatela do jego rodzimej społeczności, jak i interesów fiskalnych cesarstwa (bez zwolnień ze zobowiązań, takich jak np. *tributum* i *vectigal*). Zazwyczaj obywatelstwo było nadawane *viritim*, jednak – jak poświadcza to *Tabula Banasitana* – mogli je również otrzymać członkowie rodziny (żona i dzieci) beneficjenta.

Tabula Banasitana
Text – Translation – Commentaries

ABSTRACT

The Roman Empire entered a period of rapid romanization of the Roman provinces in the 2nd century AD. This also took place, with varying intensity, in African provinces. An expression of this was the granting of Roman citizenship to the leaders of indigenous tribes. The document called *Tabula Banasitana*, an epigraphic find discovered in the 20th century at the site of the ancient *civitas* Banasa, documents the process of granting Roman law to the leaders of the Zegrenses tribe and their families. The Roman *ius civile* was granted to them with the preservation of the rights of their people and without exemptions from public burdens. The author analyzes three documents engraved as an inscription known as *Tabula Banasitana*, concerning the romanization of the province Mauretania Tingitana. The article describes the process of the gradual incorporation of the North-West African tribal leaders into the structures of the Roman province of Mauretania. Sometimes members of the local elites were granted the status of Roman citizen by the Roman authorities, even though they retained all privileges derived from native law. Through this balanced social policy, Rome was able to keep the peace in frontier areas of the Empire, which were threatened by conflicts with neighbors or, as in this case, nomadic tribes. This form of Roman citizenship was limited – the nature and extent of the restrictions depended on the relationship between the person receiving citizenship and the local community or the Empire's fiscal interests (for example new citizens were not relieved of obligations like *tributum* or *vectigal*). Citizenship was usually granted *viritim*, but sometimes – as *Tabula Banasitana* shows – members of the newly minted citizen's family (wife and children) also received the privilege.

Słowa kluczowe: Marek Aureliusz, Kommodus, Mauretania Tingitana, Banasa, *Tabula Banasitana*, obywatelstwo rzymskie, Zegrenses

Key words: Marcus Aurelius, Commodus, Mauretania Tingitana, Banasa, *Tabula Banasitana*, Roman Citizenship, Zegrenses

Wstęp

Jedno z pierwszych doniesień o odkryciu w 1957 r., inskrypcji znanej jako *Tabula Banasitana* brzmiało: „jedna z bardzo pięknych inskrypcji w brązie została odnaleziona w Banasa (Maroko), w pobliżu *forum*; informuje o zasadach i procedurze nadawania obywatelstwa rzymskiego rodzinie jednego z przywódców miejscowego plemienia”¹. Informacja na ten temat ukazała się następnie w 1961 r.² a kompletna publikacja treści w 1971 r.³

Brązowa tablica ma kształt prostokąta o wymiarach 64 x 42,5 cm, jej grubość waha się między 0,6-0,7 cm. Litery, bardzo czytelna kursywa, są mniej więcej tej samej wysokości, od 0,8-0,9cm⁴. Treść inskrypcji składa się z odpisów trzech dokumentów: kopii listu cesarza Marka Aureliusza i Lucjusza Werusa skierowanego do gubernatora prowincji Mauretania Tingitana, Kojediusza Maksyma w sprawie nadania obywatelstwa jednemu z członków elity plemiennej Bakwatów; kopii listu Marka Aureliusza i Kommodusa do Waliusza Maksymiana, gubernatora Mauretania Tingitana w sprawie nadania obywatelstwa rzymskiego żonie i dzieciom członka wspomnianej wyżej elity i wreszcie trzeci, wyciąg z rejestru obywateli rzymskich⁵. Ich treść zostanie przybliżona w dalszej części niniejszego artykułu.

Wspomniana w cytowanym wyżej komunikacie Banasa w źródłach antycznych pojawia się m.in. w *Itinerarium Provinciarum Antonini Augusti*, u Pomponiusza Meli (jako *oppidum*); u Pliniusza Starszego i Ptolemeusza⁶. Było ono położone w pobliżu dzisiejszego miasta Sidi Ali bou Djenou na lewym brzegu

¹ „Une très belle inscription sur bronze a été rtrouvée à Banasa (Maroc), à proximité du forum (...)”, tłum. własne, „AÉ” 1961, 142. W 1971 r. na łamach tego samego periodyku opublikowano opis samej tablicy jak i jej treści – nr 534, a dwa lata później W. Seston opublikował swoje uwagi propozograficzne do tego dokumentu, wskazując na jego powiązania z trzema innymi inskrypcjami – „AÉ” 1973, 657.

² „AÉ” 1961, 142; *Comptes Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres*, nr 11-12 (1961), s. 317-324. W. Seston, *Scripta Varia. Mélanges d'Histoire Romaine, de Droit, d'Épigraphie et d'Histoire du Christianisme*, Roma 1980, s. 77-84.

³ W. Seston, M. Euzennat, *Un dossier de la Chancellerie romaine: La Tabula Banasitana. Etude de diplomatique*, “Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres” (dalej: CRAI) 1971, 115-3, s. 468-490; W. Seston, op. cit., s. 85-106; zob. też A.A. Schiller, *The Diplomatics of the Tabula Banasitana*, [w:] *Festschrift für Erwin Seidl zum 70. Geburtstag*, red. H. Hübner, E. Klingmüller, A. Wacke, Köln, 1973, s. 143.

⁴ „AÉ” 1971, 534. W tekście znaleziono liczne błędy, ich natura była niekiedy przedmiotem dyskusji, por. *Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2 (Inscriptions latines), red. M. Euzennat, J. Marion, Paris 1982, s. 84; B. Forssman, *Zur 'Tabula Banasitana'*, “Antiquités africaines” 1975, T. 9, s. 157-158.

⁵ A.A. Schiller, op. cit., s. 147-148.

⁶ *Itin. Ant.*, ed. G. Parthey, M. Pinder, Berlin 1848, s. 3; Pomp. Mela *de Chorogr.* III.107, ed. C. Frick, Lipsk 1880 (niestety wzmiankowanie niepewne – por. P. Parroni, *Pomponii Melae de Chorographia libri tres. Introduzione, edizione critica e commento*, Roman 1984, s. 441); Plin. Mai., *NH* 5.5 (jako *colonia Valentia Banasa*); Ptolem., *Geogr.* 4.1.13, ed. A. Stuckelberg, G. Grasshoff, t. 1, Basel 2006, s. 386-387 (jako polis).

rzeki Sebou i uważane za jedną z ważniejszych rzymskich osad na tym terenie. Od 1912 r. prowadzone są tam sukcesywnie prace archeologiczne⁷. Wskazują one, że początki osadnictwa sięgały w Banasa IV, a może nawet V w. p.n.e.⁸, jeszcze w kolejnych dwóch wiekach zdaje się być małą rolniczą osadą⁹. Jej rzymska historia rozpoczyna się pod koniec I w. p.n.e., kiedy to Oktawian August zakłada tam wojskową kolonię na prawie rzymskim *Iulia Valentia Banasa*¹⁰. Jak pisał Ernst Schönbauer, stanowiła ona wysunięta rzymską placówkę¹¹. Jednak za Marka Aureliusza do jej nazwy zostanie dodany przydomek *Aurelia*, choć okoliczności towarzyszące tej zmianie nie są jasne¹². Nie wiadomo również, jaką formalnie nazwę nosiłaby ta kolonia od tego momentu: *Iulia Aurelia*, *Valentia Aurelia* czy *Iulia Valentia Aurelia*, bowiem w źródłach brak przekazów na ten temat¹³. Odkryte ślady obozu wojskowego i mniejszego fortu po zachodnio-północnej stronie miasta tłumaczy się stałym zagrożeniem ze strony koczowniczych plemion autochtonów. Świadczy to o sporym znaczeniu miasta z uwagi na rolę jaką prowincje afrykańskie odgrywały w rzymskim systemie *annona*¹⁴.

Lokalizacja nad rzeką Sebou była bardzo korzystna dla rozwoju Banasa, bowiem była ona spławna i nadawała się do transportu uprawianych tam zbóż, oliwek czy produktów z winorośli. Miasto było też lokalnym ośrodkiem handlu i producentem ceniowej ceramiki¹⁵.

1. Tekst inskrypcji wraz z tłumaczeniem¹⁶:

7 R. Mueden, *Las colonias y municipios de la Mauretania Tingitana*, Granada 2010, rozprawa doktorska obroniona na Uniwersytecie w Granadzie, s. 133-134.

8 Tak R. Mueden, *ibidem*, s. 136.

9 *Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2 (Inscriptions latines), red. M. Euzennat, J. Marion, Paris 1982, s. 69; R. Mueden, *op. cit.*, s. 132.

10 H. Dessau, *Banasa* 2, [in]: RE, 2. Bd., hrsg. G. Wissowa, Stuttgart 1896, Sp. 2845; E. Schönbauer, *Eine neue wichtige Inschrift zum Problem der Constitutio Antoniniana*, "IURA" 1963, 14.1, s. 93-94; *Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2, s. 69.

11 E. Schönbauer, *op. cit.*, s. 97.

12 Jedną z hipotez miałyby zakładać, że cesarz ten na początku swojego panowania obdarzył obywatelstwem sporą liczbą okolicznych *incolae*, mających rezydencję w mieście, którzy zasilili szeregi jego obywateli – *Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2 *op. cit.*, s. 69-70; R. Mueden, *op. cit.*, s. 137.

13 *Ibidem*, s. 71.

14 Na ten temat zob. C. Lepelley, *Africa*, [w:] *Roma und das Reich in der Hohen Kaiserzeit 44v. Chr. – 260 n.Ch.*, t. 2, red. C. Lepelley, München – Leipzig 2001, deutsch Ubers. P. Riedlberger, s. 85 i n.

15 R. Mueden, *op. cit.*, s. 170.

16 Tekst łaciński podajemy za *Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2 (Inscriptions latines), red. M. Euzennat, J. Marion, Paris 1982, s. 82-83.

Exemplum¹⁷ epistulae¹⁸ Imperatorum
nostrorum¹⁹ An[toni-]
ni et Veri Augustorum ad Coi(i)edium
Maximum²⁰.
li(i)bellum²¹ Iuliani Zegrensis litteris tuis
iunctum legimus, et
quamquam civitas romana non nisi maximis
meritis pro-
5 vocata in<dul>gentia²² principali
gentilibus istis dari solita sit,
tamen cum eum adfirmes et de primoribus
esse popularium
suorum, et nostris rebus prom<p>to²³
obsequio fidissimum, nec
multas familias²⁴ arbitraremur²⁵ apud
Zegrenses paria poss(i)[e]²⁶ de offic<i>is
suis praedicare quamquam²⁷ plurimos
cupiamus ho-
10 nore a nobis in istam domum conlato ad
aemulationem Iuliani
excitari, non cunctamur et ipsi²⁸
Ziddinae²⁹ uxori, item liberis Iuliano,
Maximo, Maximino, Diogeniano, civitatem
romanam salvo iure gentis, dare.

Odpis reskryptu naszych Imperatorów
i Augustów Antonina i Werusa do Kojediusza
Maksyma:

Przeczytaliśmy petycję Juliana Zegreńczyka
dołączoną do twojego listu. Jakkolwiek nie
jest w zwyczaju nadawać obywatelstwo
rzymskie naczelnikom z tych rodów, chyba
że z powodu wyjątkowych zasług cesarz
obdaruje [ich] łaską, skoro jednak
zapewniasz, że jest on z najwyższych rangą
ze swego ludu i najwierniejszy i gorliwy
w służbie w naszych sprawach, uważamy,
że niewiele rodzin u Zegreńczyków [może]
w równym stopniu pochwalić się swoimi
zasługami. Stąd pragniemy, aby wielu
[zostało] zachęconych do naśladowania
Juliana, którego dom został obdarowany
przez nas zaszczytem [i] nie wahamy się
nadać mu obywatelstwa rzymskiego, [jego]
żonie Ziddanie, także dzieciom Julianowi,
Maksymowi, Maksyminowi, Diogenianowi
z zachowaniem prawa [swojego] ludu.

¹⁷ *Exemplum* jako odpis, kopia dokumentu, antonim do *authenticum* – U. Schillinger-Häfele, *Der Urheber der Tafel von Banasa*, „CHIRON“ 1977, 7, s. 324; E. de Ruggiero, s.v. *exemplum*, [w:] *Dizionario Epigrafico di Antichità Romane*, t. 2, cz. III, Roma 1961, s. 2189.

¹⁸ Por. CIL IX 2438: *exemplus epistulas scriptae nobis ...* II poł. II w. po Chr.; Brassloff, *Epistula*, RE t. 6.1., Stuttgart 1907, kol. 204-209; J. Sondel, s.v. *epistula*, [w:] *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, wyd. 2, Kraków 2001, s. 333.

¹⁹ D. Alba Musca, *Le denominazioni del principe nei documenti epigrafici romani*, t. 1, Bari 1979, s. 12 i przyp. 3. D. Kienast, W. Eck, M. Heil, *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, wyd. 6 poprawione, Darmstadt 2017, s. 131, 135.

²⁰ Prokurator Prowincji Mauretania Tingitana – U. Schillinger-Häfele, „CHIRON” 1977, 7, s. 323; co do poprawności pisowni jego imienia zob. B. Forssman, *Zur ‘Tabula Banasitana’, ‘Antiquités africaines’* 1975, 9, s. 157.

²¹ Zamiast *libellum* – M. Euzennat, *Inscriptions Antiques du Maroc* (IAM), 2, s. 81.

²² Zamiast *indulgentia* – W. Seston, M. Euzennat, *Un dossier de la Chancellerie romaine...*, s. 468-490; W. Seston, op. cit., s. 85-106; M. Euzennat, IAM, 2, s. 81; B. Forssman, „Antiquités africaines” 1975, t. 9, s. 157.

²³ Zamiast *prompto* – M. Euzennat, IAM, 2, s. 81; odmiennie B. Forssman, „Antiquités africaines” 1975, T. 9, s. 157.

²⁴ W rozumieniu klan, w rozumieniu agnacyjnym, spotykany do dziś u Berberów – *Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2, s. 86.

²⁵ A.N. Sherwin-White uważa, powinien być tu czas teraźniejszy – *The Tabula of Banasa and the Constitutio Antoniniana*, „The Journal of Roman Studies” (dalej: JRS) 1973, 63, s. 87.

²⁶ Zamiast *posse* – M. Euzennat, IAM, 2, s. 81.

²⁷ A.N. Sherwin-White proponuje korektę na *quamque plurimos* – JRS 1973 63, s. 87.

²⁸ Proponowana korekta z/g na *ipsi: et ipsi et Ziddane uxori eius* lub *ei ipsi et ...* z/g na błąd kopisty, M. Euzennat, IAM, 2, s. 84.

²⁹ Imię berberyjskie – M. Euzennat, ibidem, s. 86.

Exemplum epistulae Imperatorum Antonini et Commodi Augg(ustorum)³⁰23
15 ad Vallium Maximianum³¹:
legimus libellum principis gentium Zegrensi-
um animadvertimusq(ue) quali favore Epidi Quadrati³²
praedecessoris tui iuuetur; proinde et illius testimonio et ipsius meritis et exemplis²⁴ quae allegat permoti, uxori filiiq(ue) eius civitatem romanam, sal-
20 vo iure gentis, dedimus. Quod³³ in commentarios nostros referri possit, explora quae cui((i))usq(ue) aeta((ti))s³⁴ sit, et scribe nobis.
Descriptum et recognitum ex commentario civitate romana donatorum divi Aug(usti) et Ti(beri) Caesaris Aug(usti), et C(aii) Caesaris, et divi Claudii, et Neronis, et Galbae, et divorum Aug(ustorum) Vespasiani et Titi et Caesaris
25 Domitiani, et divorum Aug(ustorum) Ner<v>ae et Trai((i))ani Parthici, et Trai((i))ani Hadriani, et Hadriani Antonini Pii, et Veri Germanici Medici Parthici Maximi et Imp(eratoris) Caesaris M(arci) Aurelii Antonini Aug(usti) Germanici

Odpis reskryptu Imperatorów Antonina i Kommodusa Augustów do Walliusza Maksymiana: Przeczytaliśmy petycję naczelnika rodów Zegrensis i zauważyliśmy, że cieszy się on życzliwością twojego poprzednika Epidiusza Kwadrata; zatem poruszeni i tegoż świadectwem i tamtego zasługami [jak] i dowodami, które przedkłada, nadajemy żonie i jego synom obywatelstwo rzymskie z zachowaniem prawa jego ludu. Aby mogło to być odnotowane w naszych rejestrach, zbadaj, które z nich są w jakim wieku i napisz nam.

Przepisano i potwierdzono z rejestru [osób], którym nadano obywatelstwo rzymskie [za] boskiego Augusta i Tyberiusza Cezarów Augustów, Gajusza Cezara, boskiego Klaudiusza, Nerona, Galby, boskich Augustów Wespazjana i Tytusa i Cezara Domicjana, boskich Augustów Nerwy i Trajana Partyjskiego, Trajana Hadriana, Hadriana Antonina Piusa, Werusa Germanika Medyjskiego Największego Partyjskiego i Imperatora Cezara Marka Aureliusza Antonina Augusta Germańskiego Sarmackiego, Imperatorów Cezarów

³⁰ D. Kienast, W. Eck, M. Heil, op. cit., s. 131-132, 140.

³¹ *Vallius Maximianus*, namiestnik prowincji Mauretania Tingitana między 27.11.176 r. a 17.03.180 r. Posiadał rangę *vir aegregius*. Jego pochodzenie jest nieznane, prawdopodobnie zaczynał od stanowiska *primipilarius*. Początkowo piastował stanowisko prokuratora ds. finansowych w Dacji, następnie w Luzytanii. Namiestnictwo Mauretanii Tingitany wydaje się być jego trzecią funkcją na prowincji, początkowo w randze prokuratora o 177 r. jako *dux*. Po 179 widzimy go na czele *auxiliares* w Betyce, gdzie pomaga stawić czoła najazdom Maurów, jednak równolegle wciąż pozostaje namiestnikiem *Tingitana* – H.-G. Pflaum, *Procurator*, RE 45 Hlbd., Stuttgart 1957, kol. 1264n., U. Schillinger-Häfele, "CHIRON" 1977, 7, s. 323-325; M. Christol, A. Magioncalda, *Studi sui procuratori delle due Mauretaniae*, Pubblicazioni del Dipartimento di Storia del Università degli studi di Sassari 13, Sassari 1989, s. 29-49, 57, 75 i n, 148 i n; *Prosopographia Imperii Romani. Saec. I, II, III, cz. III (P-Z)*, red. P. de Rohden, H. Dessau, Berlin 1978 (dodr. z wyd. 1898 r.), s. 382-383.

³² *Epidius Quadratus* procurator Mauretania Tingitana w 174, 175 i 176 r., *vir aegregius*. – M. Christol, A. Magioncalda, op. cit., s. 29, 173.

³³ Nie jest jasne, do czego się odnosi *quod*, bowiem występuje tu pewna niezgodność między tym, co je poprzedza a tym, co wprowadza. Proponowane tłumaczenie nie jest zadowalające: my (oni) nadajemy obywatelstwo rzymskie, decyzja, która może znajdować się w naszych rejestrach. *Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2, s. 81; por. A.N. Sherwin-White, JRS 1973, 63, s. 87.

³⁴ Zamiast *aetas* – M. Euzennat, IAM, 2, s. 81.

Sarmatici, et Imp(eratoris) Caesaris L(ucii) Aureli Commodi Aug(usti) Germanici Sarmatici, quem protulit Asclepiodotus lib(ertus), id quod i(n)fra s(criptum) est.
 30 Imp(eratore) Caesare L(ucio) Aurelio Commodo Aug(usto) et M(arco) Plautio Quintilio co(n)s(ulibus), p(ridie) non(as) Iul(ias), Romae.
 Faggura uxor Iuliani principis gentis Zegrensiū ann(orū) ꝑ XXII,
 Iuliana ann(orū) ꝑ VIII, Maxima ann(orū) ꝑ IV, Iulianus ann(orū) ꝑ III, Diogenianus ann(orū) ꝑ II, liberi³⁵ Iuliani s(upra) s(cripti).
 35 Rog(atu) Aureli Iuliani principis Zegrensiū per libellum suffragante Vallio Maximiano per epistulam, his civitatem romanam dedimus, salvo iure gentis, sine diminutione tributorum et vect <i>galium populi et fisci.
 Actum eodem die, ibi, isdem co(n)s(ulibus)
 40 Asclepiodotus lib(ertus), recognovi.

Signaverunt:

³⁶M(arcus) Gavius M(arci) f(ilius) Pob(lilia tribu) Squilla Gallicanus³⁷26
 M(arcus) Acilius M(arci) f(ilius) Gal(eria tribu)

Lucjusza Aureliusza Kommodusa Germańskiego Sarmackiego Augusta, to sporządził wyzwoleniec Asklepiodot, co poniżej zostało napisane.

Za konsulatu cesarza Lucjusza Aureliusza Kommodusa Augusta i Marka Plautiusza Kwintiliusza, w przeddzień Nonów lipcowych, w Rzymie.

Faggura, żona Juliana naczelnika ludu Zegreńczyków lat 22, Juliana lat 8, Maksyma lat 4, Julian lat 3, Diogenian lat 2, wymienione wyżej dzieci Juliana.

Na prośbę Aureliusza Juliana naczelnika Zegreńczyków za listownym poparciem Walliusza Maksymiana, nadajemy im obywatelstwo rzymskie, z zachowaniem prawa ich ludu, bez zmniejszenia podatków *tributa* i *vectigalium* ludu [rzymskiego] i skarbcza cesarskiego.

Sporządzono tego samego dnia, tamże, za tychże samych konsulów, potwierdził wyzwoleniec Asklepiodot.

Podpisali

Marek Gawiusz Galikan Skwilia, syn Marka, tribus Poblilia
 Marek Acyliusz Glabriusz, syn Marka, tribus

³⁵ Termin występujący w epigrafice na określenie dzieci – por. *Appendix IV*, [w:] *The Oxford Handbook of Roman Epigraphy*, red. Ch. Bruun, J. Edmondson, Oxford 2015, s. 809.

³⁶ Z faktu, iż imiona zostały podane w *nominativus*, miałyby wynikać, że to wykaz członków *consilium* – U. Schillinger-Häfele, “CHIRON” 1977, 7, s. 325.; W. Seston, M. Euzennat, *Un dossier de la Chancellerie romaine...*, s. 468-490; W. Seston, op. cit., s. 102; M. Christol, *Le conseil imperial, rougaze de la monarchie administrative sous les Antonins et les Sévères*, [w:] *Herrschen und Verwalten. Der Alltag der römischen Administration in der Hohen Kaiserzeit*, red. R. Haensch, J. Heinrichs, Köln – Weimar – Wien 2007

³⁷ *Consul ordinarius* w 150 r. po Chr., *proconsul Asiae* ok. 165 lub 169r., prawdopodobnie pochodził z Verony. Jeśli jego ojcem byłby Gavius Maximus, namiestnik *Mauretania Tingitana* między 129–132, to Gallicanus mógł znać miejscowe realia. W. Seston, M. Euzennat, *La citoyenneté romaine au temps de Marc-Aurèle et de Commode d'après la Tabula Banasitana*, CRAI 1961, s. 318; W. Seston, op. cit., s. 77-84; W. Seston, M. Euzennat, *Un dossier de la Chancellerie romaine...*, s. 468-490; W. Seston, op. cit., s. 102; M. Euzennat, *IAM*, 2, s. 89; A.A. Schiller, op. cit., s. 156.

<p>Glabrio³⁸ T(itus) Sextius T(iti) f(ilius) Vot(uria tribu) Lateranus³⁹ 45 C(aius) Septimius C(aii) f(ilius) Qui(rina tribu) Severus⁴⁰ P(ublius) Iulius C(aii) f(ilius) Ser(gia tribu) Scapula Tertullus⁴¹ 27 T(itus) Varius T(iti) f(ilius) Cla(udia tribu) Clemens⁴² M(arcus) Bassaeus M(arci) f(ilius) Stel(latina tribu) Rufus⁴³ P(ublius) Taruttienus P(ubli) f(ilius) Pob(lilia tribu) Paternus⁴⁴ 50 [..... Tigidius ..... Perennis⁴⁵]</p>	<p>Galeria Tytus Sekstiusz Lateran, syn Tytusa, tribus Woturua Gajusz Septymiusz Sewer, syn Gajusza, tribus Kwiryna, Publiusz Juliusz Tertullus Skapula, syn Gajusza, tribus Sergia Tytus Warus Klemens, syn Tytusa, tribus Klaudia, Marek Basseusz Rufus, syn Marka, tribus Stellatina Publiusz Taruttien Paternus, syn Publiusza, tribus Poblilia ..... Tygidiusz ..... Perenniusz</p>
---	--

- ³⁸ Pełne imię to: M. (prawdopodobnie Manius a nie Marcus, jego ojciec podobnie) Acilius Glabrio Cn. Cornelius Severus, *consul ordinarius* 152 r., *proconsul Africae* między 164 a 168 r., a bardziej prawdopodobnie 166 a 168 r. Członek *consilium principis* za Kommodusa; W. Seston, M. Euzennat, *Un dossier de la Chancellerie romaine...*, s. 468-490; W. Seston, op. cit., s. 102; M. Euzennat, IAM, 2, s. 89; A.A. Schiller, op. cit., s. 156.
- ³⁹ *Consul ordinarius* 154 r. po Chr., *proconsul Africae* w latach 168–169 lub 170–171 czy 173–175. Według Euzennata błąd w nazwie *tribus*, powinno być *Voturua, tribus* z Ostii. W. Seston, M. Euzennat, *Un dossier de la Chancellerie romaine...*; W. Seston, op. cit., s. 102; M. Euzennat, IAM, 2, s. 89; A.A. Schiller, op. cit., s. 156.
- ⁴⁰ Spokrewniony z przyszłym cesarzem Septymiuszem Sewerem, *consul suffectus* w 160 r. po Chr., *proconsul Africae* 173-175. A.A. Schiller, op. cit., s. 156.
- ⁴¹ *Legatus Augusti provinciae Dalmatiae* w nieznaney dacie, prawdopodobnie za panowania M. Aureliusza i Verusa, co oznacza, że wcześniej musiał sprawować konsulat (prawdopodobnie między 160–166). W. Seston, M. Euzennat, *Un dossier de la Chancellerie romaine...*; W. Seston, op. cit., s. 102; *Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2, s. 89-90; A.A. Schiller, op. cit., s. 156.
- ⁴² Ekwita, stał na czele kancelarii *ab epistulis*, był też dowódcą *auxiliares* w obu Mauretaniach ok. 150 r. po Chr., namiestnikiem po tej dacie; rangę konsularną otrzymał prawdopodobnie przed 177 r. po Chr. W. Seston, M. Euzennat, *La citoyenneté romaine au temps de Marc-Aurèle...*, s. 318; W. Seston, op. cit., s. 77-84; A.A. Schiller, op. cit., s. 156.
- ⁴³ Bassaeus Rufus pełnił służbę wojskową w randze ekwickiej, w lutym 169 r. po Chr. (być może do 173 r. po Chr.) występuje jako *praefectus praetorio*, zaś jako członek *consilium* cesarza w 173 r. po Chr., ostatecznie podniesiony do rangi konsularnej. A.A. Schiller, op. cit., s. 156-157.
- ⁴⁴ Pisarz wojskowy i prawnik, za Marka Aureliusza stał na czele kancelarii *ab epistulis latinis*, był prefektem pretorianów przed 179 r. po Chr. – ibidem, s. 157.
- ⁴⁵ Tigidius Perennis był *praefectus annonae* w 177 r. po Chr., nic więcej nie wiadomo o jego karierze. – ibidem; M. Christol, *Le conseil imperial...*, s. 47.

Q(uintus) Cervidius Q(uinti) f(ilius) Arn(ensi tribu) Scaevola⁴⁶

Q(uintus) Larcus Q(uinti) f(ilius) Qui(rina tribu) Euripianus⁴⁷

T(itus) Fl(avius) T(iti) f(ilius) Pal(atina tribu) Piso⁴⁸

Kwintus Cerwidiusz Scewola, syn Kwintusa, tribus Arnensia

Kwintus Larcjusz Eurypian, syn Kwintusa, tribus Kwirynta

Tytus Flawiusz Piso, syn Tytusa, tribus Palatina

Pierwszy dokument z omawianej tu inskrypcji to kopia sporządzonej, prawdopodobnie między 161 a 169 r., *epistula* cesarza Marka Aureliusza i Werusa skierowana do prokuratora *Mauretania Tingitana* Kojediusza Maksyma⁴⁹. Panujący informują go, iż zapoznali się z przesłaną im przez Kojediusza petycją niejakiego Juliana Zegreńczyka, w sprawie nadania wnioskodawcy obywatelstwa rzymskiego. Dowiadujemy się, że *libellus Iuliani* poparty został pochlebną rekomendacją Kojediusza, który pisał o licznych zasługach Juliana dla Rzymu, jego wysokiej pozycji w rodzimym plemienu i, jak można się domyślać, o politycznych korzyściach płynących z nadania członkowi lokalnej elity obywatelstwa rzymskiego. W oparciu o powyższe argumenty Aureliusz i Werus przyznali Julianowi, jego żonie Ziddanie i jego czterem synom (Julian, Maksym, Maksymin, Diogenian) obywatelstwo rzymskie z zachowaniem prawa swojego ludu.

Kolejny odpis przytacza treść konstytucji⁵⁰ wydanej przez Marka Aureliusza i Kommodusa, a skierowanej do Walliusza Maksyma, pełniącego funkcję prokuratora Mauretanii Tingitany. Ponownie wspomniano w niej o *libellus* niewymienionego z imienia naczelnika Zegreńczyków w sprawie nadania obywatelstwa rzymskiego jego żonie i dzieciom. Petycję Zegreńczyka przekazano do Rzymu jeszcze za poprzedniego namiestnika prowincji Epidiusza Kwadrata, który również wystawił wnioskodawcy znakomitą rekomendację. Także w tym

⁴⁶ Znany prawnik, *praefectus vigiliis* w 175 r. po Chr., ur. w Karthago, należał do *tribus Arnensis*. W. Seston, M. Euzennat, *La citoyenneté romaine au temps de Marc-Aurèle et de Commode d'après la Tabula Banasitana*, CRAI 1961, s. 318; W. Seston, op. cit., s. 77-84; A.A. Schiller, op. cit., s. 157; M. Christol, *Le conseil imperial...*, s. 47.

⁴⁷ W r. 182 osiągnął rangę konsularną – W. Seston, M. Euzennat, *La citoyenneté romaine au temps de Marc-Aurèle...*, s. 318; W. Seston, op. cit., s. 77-84.

⁴⁸ Pochodził z kolonii z *Africa proconsularis*, prawdopodobnie stał na czele kancelarii *a rationibus* w 177 r. po Chr., *Praefectus annonae* w 179 r. po Chr. – W. Seston, M. Euzennat, *La citoyenneté romaine au temps de Marc-Aurèle...*, s. 318; W. Seston, op. cit., s. 77-84; A.A. Schiller, op. cit., s. 157.

⁴⁹ M. Euzennat, *IAM*, 2, s. 85.

⁵⁰ Wydanej prawdopodobnie w pod koniec roku 176 r. po Chr. lub na początku następnego – por. *ibidem*, s. 87-88.

przypadku *libellus* został rozpatrzony pozytywnie, jednak na potrzeby administracji w Rzymie, tj. dokonania wpisu do rejestru obywateli, cesarze prosili Walliusza o ustalenie i przekazanie do kancelarii cesarskiej informacji o wieku beneficjentów.

Ostatnią część inskrypcji stanowi wyciąg z cesarskiego rejestru obywateli rzymskich sporządzony przez wyzwolénca Asklepiodota. Z jego treści dowiadujemy się że wspomniany w drugim dokumencie naczelnik Zegreńczyków nazywał się Julian, jego żona to Faggura, a dzieci to Juliana, Maksyma, Julian, Diogenian. Całej piątce zostało nadane obywatelstwo rzymskie wraz z zachowaniem praw swego ludu i bez zwolnienia od podatków *tributum* i *vectigalium*.

2. Krytyczna analiza tekstu

Nie zostało ustalone, czy w omawianych tu pierwszych dwóch przypadkach mamy do czynienia z *epistulae* czy z *subscriptionses*? Według A. Schillera chodzi tu o dokumenty sporządzone w kancelarii *a libellis*, nie wykluczając, że ostatecznie zostały one, za pośrednictwem kancelarii *ab epistulis* dołączone do korespondencji wysłanej do namiestników Mauretania Tingitana⁵¹. Treść obu cesarskich pism, jakkolwiek wydaje się być adresowana do urzędników, Kojediusza Maksyma i Walliusza Maksymiana, jednak w swej istocie zawierała odpowiedź na prywatne prośby zawarte w *libellus Iuliani* i *libellus principis gentium Zegrensium*. Ponadto w obu pismach nie brakuje odniesień do samych petycji, choć ich podstawowym celem było zakomunikowanie cesarskich decyzji w sprawie.

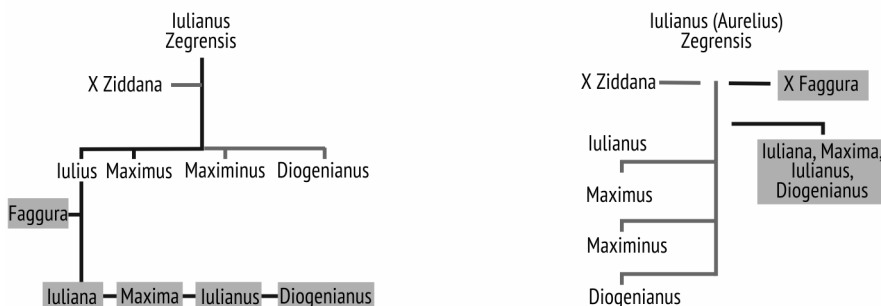
2.a. *libellum Iuliani ... litteris tuis iunctum...*

Jak wynika z powyższych rozważań, mamy tu do czynienia z indywidualnymi nadaniami obywatelstwa dla członków plemienia Zegreńczyków. Ponieważ wszystkie trzy inskrypcje zostały uwiecznione razem, stanowi to pokusę do uznania, że istnieje między nimi jakiś związek. W literaturze przedmiotu, choć nie jednogłośnie, uznaje się zazwyczaj, że Julian z pierwszego dokumentu i ten z drugiego to ojciec i syn z rodu należącego do elity plemiennej⁵². Inna hipoteza

⁵¹ A.A. Schiller, op. cit., s. 153.

⁵² W. Seston, M. Euzennat, *La citoyenneté romaine au temps de Marc-Aurèle...*, s. 317-318; W. Seston, M. Euzennat, *Un dossier de la Chancellerie romaine...*; W. Seston, op. cit., s. 92; M. Euzennat, *Les Zengrenses*, [w:] *Mélanges d'Histoire Ancienne offerts à William Seston*, Paris 1974, s. 183-184; *Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2, s. 84; C. Giacchi, *La tabula Banasitana: cittadini e cittadinanza ai confini dell'impero*, [w:] *Civis/civitas. Cittadinanza politico-istituzionale e identità socio-culturale da Roma alla prima età moderna. Atti del seminario internazionale Siena-Montepulciano, 10-13 Luglio 2008*, red. C. Tristano, S. Allegria, Montepulciano 2008, s. 78.

to ta, w której w obu dokumentach mowa jest o tym samym Julianie, który – w międzyczasie zdążył ożenić się po raz drugi⁵³. Graficznie można oba te stanowiska przedstawić w poniższy sposób:

Obie hipotezy, jakkolwiek uargumentowane, nie opierają się na żadnym dodatkowym materiale źródłowym i sami badacze wyrażają je w formie przypuszczenia, a nie faktu. Z samej *Tabula Banasitana* możemy dowiedzieć się, że za panowania Marka Aureliusza i Lucjusza Werusa⁵⁴ członek plemienia Zegreńczyków z prowincji Mauretania Tingitana, noszący zromanizowane imię Julian, wystąpił z supliką do panujących o nadanie mu, jego żonie i dzieciom obywatelstwa rzymskiego. Julian otrzymał też wyrazy poparcia od samego namiestnika prowincji, które to przekonały cesarzy do pozytywnej decyzji. W pierwszym dokumencie pozycja Juliana w jego własnym plemienu określona jest niejasno. Najpierw cesarze pisali o *principali gentilibus istis*, którym nie zwykli nadawać obywatelstwa, zaś odnosząc się bezpośrednio do samego zainteresowanego określili go jako *de primoribus esse popularium suorum*. O ile zatem pierwsze sformułowanie jednoznacznie wskazywałoby na funkcję przywódczą, drugie jedynie na osobę o wysokim statusie⁵⁵.

53 A.N. Sherwin-White, JRS 1973, 63, s. 88.

54 Pan. 161-169 – *Słownik cesarzy rzymskich*, red. J. Prostko-Prostyński, S. Bralewski, M.J. Leszka, M. Kokoszko, Poznań 2001, s. 83-90.

55 *Principes (gentis)* – było to określenie stosowane przez Rzymian w relacjach z peregrynami na określenie nie tylko osób mających formalną władzę przywódczą ale też tych, które sprawowały ją faktycznie, nawet, jeśli przejściowo – IAM II, 356 („AE” 1941. 0116; 1966. 0602; 1987. 1082); „AE” 1952. 0042 B; 1953. 0077, 0079; 1954. 0110; 1957. 0201 B, 0202; 1987. 1090a, 1092, 1094; CIL 10. 06225; T. Kotula, *Les principes gentis et les principes civitatis en Afrique romaine*, “EOS” 1965, 55, passim; M. Euzennat, *Les Zengrenses...*, s. 184-185; E. Melchor Gil, *Los senados de las comunidades no privilegiadas de Hispania (s. III a.C.-s. I d.C.)*, [w:] *La praxis municipal en l’Occident romain*, red. L. Lamoine, C. Berrendonner, M. Cebeillac-Gervasoni, Paris 2010, s. 176-178.

Kilka lat później, za panowania Marka Aureliusza i Kommodusa⁵⁶ cesarze otrzymują kolejną prośbę, również od Juliana Zegreńczyka, który prosi tym razem o obywatelstwo dla swej żony Faggury i dzieci. I tym razem odpowiedź jest pozytywna, co dodatkowo potwierdza umieszczony na *Tabula Banasitana* trzeci dokument, wypis z rejestru obywateli rzymskich dokonany na prośbę Aureliusza Juliana prawdopodobnie przywódcy Zegreńczyków (*princeps Zegrensius*). Jak widać, Julian z pierwszej supliki odróżnia się od tego z drugiej tym, iż nie posiada on jeszcze obywatelstwa rzymskiego. Przydomek Aureliusz potwierdza fakt, iż musiał je otrzymać przed datą drugiego pisma, prawdopodobnie w roku 176/177 n.e., za panowania Marka Aureliusza. Czy jest to jednak ta sama osoba, czy wymieniony w pierwszym reskrypcie i obdarowany obywatelstwem najstarszy syn Juliana o tym samym imieniu, trudno to jednoznacznie stwierdzić dysponując tylko jednym i to tak niejasnym zapisem źródłowym. Należy też wskazać na argument wykluczający tożsamość Julianów z obu reskryptów, wysunięty przez M. Euzennata i J. Mariona, a odnoszący się do imion dzieci, w obu przypadkach pokrywają się imiona dwóch synów Juliana i Diogeniana⁵⁷.

2.b.

Zegreńczycy, z których pochodził Julian lub Julianowie, to plemię mało znane, prawdopodobnie pochodzenia berberyjskiego, żyjące w granicach (*limes*) prowincji Mauretania Tingitana. Ich pastwiska rozciągać się miały od zboczy gór Rif do terenów na wschód od Banasa⁵⁸. Uczeni nie są zgodni co do tego, czy prowadzili oni osiadły czy półosiadły tryb życia. Było to plemię strefy nadgranicznej na południowych granicach Mauretania Tingitana, a więc między obszarami zromanizowanymi a tymi niepodlegającymi rzymskiej kontroli. Z uwagi na fakt, iż Rzymianie określali ich jako *gens*, M. Euzennat uważa, że mieli oni strukturę o charakterze rodowym, stąd, co miałyby wynikać też z pierwszego listu, nie mieli oni naczelnika, ale zgromadzenie naczelników

⁵⁶ Pan. 11.176-180 – *Słownik cesarzy rzymskich*, red. J. Prostko-Prostyński, S. Bralewski, M.J. Leszka, M. Kokoszko, Poznań 2001, s. 85.

⁵⁷ *Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2 (Inscriptions latines), red. M. Euzennat, J. Marion, Paris 1982, s. 88-89.

⁵⁸ R. Rebuffat nie bez słuszności wskazuje, że mogli oni mieć w miarę stały kontakt z Banasa – *Complements au recueil des Inscriptions Antiques du Maroc*, [w:] *L'Africa romana. Atti del IX convegno di studio Nuoro, 13-15 dicembre 1991*, red. A. Mastino, s. 446; Też tę wydają się też potwierdzać badania onomastyczne znalezisk epigraficznych z Banasa i okolic – M. Euzennat, *Grecs et orientaux en Mauretanie Tingitane*, "Antiquités africaines" 1971, T. 5, s. 162-168; C. Giacchi, *La tabula Banasitana: cittadini e cittadinanza ai confini dell'impero*, [w:] *Civis/civitas. Cittadinanza politico-istituzionale e identità socio-culturale da Roma alla prima età moderna. Atti del seminario internazionale Siena-Montepulciano, 10-13 Luglio 2008*, red. C. Tristano, S. Allegria, Montepulciano 2008, s. 77.

rodów (*primores*)⁵⁹. Z pewnością należeli do grupy zaliczanej przez władze rzymskie do *populus stipendiarius*⁶⁰, skoro płacili *tributum et vectigalium*⁶¹. Prawdopodobnie mieli dobre stosunki z Rzymianami, co wydaje się wynikać z pierwszego dokumentu⁶².

Może właśnie dlatego, kolejni namiestnicy Mauretanii dążą do włączenia w grono rzymskich klientów członków jednego z rodu należącego niewątpliwie do elity Zegreńczyków. Właściwa suplika w obu przypadkach jest dołączona (l. 3 „*libellum Iuliani Zegrensis litteris tuis iunctum legimus*” i l. 16-17 „*legimus libellum principis gentium Zegrensiū animadvertimusque quali favore Epidi Quadrati praedecessoris tui iuuetur*”; ll. 35-36 „*Rog(atu) Aureli Iuliani principis Zegrensiū per libellum suffragante Vallio Maximiano per epistulam*”) do listu poparcia autorstwa aktualnie urzędującego namiestnika. Nie chodzi przy tym o swego rodzaju przychylność, jaką obaj namiestnicy okazali tym konkretnym członkom/członkowi nomadycznego plemienia z ich prowincji, ale o pewną ustaloną konwencję, nawet jeśli niesformalizowaną, to jednak wszechobecną w rzymskiej administracji jak i w stosunkach klienckich: *suffragium*⁶³. Zarówno namiestnik Kojediusz Maksym jak i Waliusz Maksymian występowali w roli *suffragatores*, czyli osób, które wyrażają swoje poparcie dla przesyłanej prośby i jednocześnie wstawiają się u cesarza, jako jego przedstawiciele na prowincji o przychylnie jej rozpatrzenie. Niejasna jest rola Epidiusza Kwadrata, wydaje się,

59 Nie jest też wykluczone, że Zegreńczycy nie byli jednym, lecz związkim kilku plemion. Euzennat zauważa, że sami Rzymianie nie byli tego pewni, skoro w określeniu funkcji Juliana wnioskodawcy drugiej petycji padają określenia *princeps gentis* jak i *princeps gentium* – *Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2, s. 88; M. Euzennat, *Les Zengrenses...*, s. 184-185.

60 A.N. Sherwin-White, *JRS* 1973, 6, s. 88; być może nawet *foedus* – C. Giacchi uważa, że ta hipoteza powinna zostać zbadana – op. cit., s. 82 przyp. 29.

61 Por. A. Pikulska-Radomska, *Fiscus non erubescit. O niektórych italskich podatkach rzymskiego pryncypatu*, Łódź 2013, s. 122-125.

62 Po pierwsze sugeruje to już sformułowanie, że cesarze nie mieli w zwyczaju przyznawać obywatelstwa rzymskiego tego rodzaju ludom, jakkolwiek – podążając za nomadycznym stylem życia Zegreńczyków – zastrzeżenia te mogą wynikać też z braku przynależności do jakiegokolwiek *civitas* (tak też komentarz Andre Piganiola do opublikowanego wystąpienia W. Sestona i M. Euzennata, *La citoyenneté romaine au temps de Marc-Aurèle et de Commode d'après la Tabula Banasitana*, CRAI 1961, 12, s. 324; U. Coli, *Rec. De Martino F., Storia della costituzione romana*, vol. IV, parte 2^a (Napoli, Jovene, 1965) p. 612-852, "IURA" 1966, 17.2, s. 331). Bardziej wyraźnym jest argument o efekcie, jakiego spodziewają się Marek Aureliusz i Lucjusz Werus po promocji Juliana i jego rodziny: *nec multas familias arbitraremur apud Zegrenses paria possi e de officiis suis praedicare quamquam plurimos cupiamus honore a nobis in istam domum conlato ad aemulationem Iuliani excitari*. Udzielone *beneficium* ma więc stanowić *exemplum*, jak Rzymianie nagradzają wierną służbę.

63 Por. np. Plin. *epist.* 5, 11, 12, 26. A. Dębiński, M. Jońca, I. Lelarczyk, A. Łuka, *Korespondencja Pliniusza Młodszego z cesarzem Trajanem. Tekst i tłumaczenie*, Lublin 2017; *ep.* 10.87.3 *Pliny Letters and Panegyricus*, red. P.E. Goold, ser. The Loeb Classical Library, t. 2, London 1992.

że druga suplika została wysłana z prowincji z jego poparciem, być może za jego urzędowania, jednak niewątpliwie poparł ją również jego następca, skoro to on określany jest jako *suffragante*⁶⁴. Inna ewentualność to ta, iż Kwadratus nie zamknął sprawy petycji Juliana Aureliusza i przekazał ją swemu następcy, jednak sam również napisał list polecający⁶⁵. Z obu cesarskich reskryptów wyraźnie widać, jak dużą wagę panujący przykładali do pism. Jakkolwiek samo postępowanie o rozpatrzenie prośby o nadanie obywatelstwa zostało zainicjowane przez *libellus petitionis*, to z *Tabula Banasita* wynika, że przedmiotem dogłębnej analizy w poszukiwaniu argumentów „za” jest pismo urzędnika rzymskiego⁶⁶.

2.c. *civitatem Romanam dedimus, salvo iure gentis, sine diminutione tributorum et vectigalium populi et fisci*

Zastanawiające jest uzyskanie przez obu Zegreńczyków obywatelstwa rzymskiego, z uwagi na fakt, że mamy tu do czynienia z elitą plemienia nomadycznego, czyli nieprzypisanego (czy to w charakterze *cives*, czy też *incolae*) do żadnego miasta w Mauretanii Tingitana. Wydaje się, że zgodnie z rzymską nomenklaturą Zegreńczyków można byłoby określić jako *peregrini deditici*⁶⁷. W pierwszym dokumencie cesarze wskazują, że nie zwykli nadawać obywatelstwa naczelnikom tych rodów. Jednak ostatecznie decyzja jest pozytywna, zaś jednymi z przywołanych argumentów, oprócz zasług⁶⁸, są: wysoka pozycja Juliana wśród Zegreńczyków i życzenie, aby inni członkowie rodów plemiennej elity zaczęli naśladować go w nastawieniu do władzy rzymskiej na prowincji. Było to zresztą zgodne ze sposobem zarządzania przez Rzym podległymi terytoriami. Ekskluzywność obywatelstwa rzymskiego służyła jednocześnie do zjednywania sobie elit podległych *civitates*, aby zachować spokój i stały dopływ dochodów np. z *tributum*⁶⁹. Taka polityka była szczególnie opłacalna

⁶⁴ Epidiusz Kwadrat mógł wysłać petycję Juliana Aureliusza za swego urzędowania. Odpowiedź cesarzy została skierowana już na ręce jego następcy – por. *TB ll.* 14-18.

⁶⁵ Również w tym przypadku nie dziwiłby fakt, że administracja cesarska poważnie potraktowałaby pismo byłego namiestnika, który niewątpliwie znał dobrze okoliczności sprawy jak i samego wnioskodawcę.

⁶⁶ M. Christol, *Regards sur l'Afrique romaine*, Paris 2005, s. 75 i n.

⁶⁷ Por. E. Schönbauer, op. cit., s. 106-107; A. Boilă, E. Doruțiu-Boilă, *Discuții recente cu privire la constitutio Antoniniana*, „Studii Clasice” 1972, XIV, s. 183-184.

⁶⁸ Uważa się, że cesarze w obu nadaniach przywołują tak naprawdę argumentację zawarte w listach rekomendacyjnych namiestników prowincji – M. Christol, *Regards sur l'Afrique romaine*, s. 78-79; M. Christol, *Une correspondance impériale: „testimonium” et „suffragatio” dans la Table de Bansa*, „RHD” 1988 76, s. 41-42.

⁶⁹ Zob. np. J.A. Crook, *Law and Life of Rom*, seria Aspects of Greek and Roman Life, red. H.h. Sculard, New York 1967, s. 283; D. Campanile, *Appunti sulla cittadinanza romana nella provincia d'Asia: i casi di Efeso e Smirne*, [w:] *Coloniae romane nel mondo greco*, red. G. Salmeri, A. Raggi, A. Baroni, ser. Minima Epigraphica et Papyrologica. Separata III, Roma 2004, s. 174.

w regionach niespokojnych, gdzie musiały stacjonować legiony, jak w cesarskiej prowincji Tingitana.

Obywatelstwo rzymskie nadane Julianom i ich żonom oraz dzieciom zostało obarczone klauzulami. Pierwsza, to zachowanie swojego prawa plemiennego (*salvo iure gentis*) znajduje się w obu cesarskich reskryptach, druga, pozbawienie – przysługującej obywatelowi rzymskiemu – *immunitas* w zakresie płacenia danin Rzymowi (*sine diminutione tributorum et vectigalium populi et fisci*), ujęta została jedynie w odpisie z *commentarium* dotyczącym rodziny drugiego Juliana⁷⁰.

Nie ma w literaturze przedmiotu kontrowersji co do tego, że klauzula *salvo iure gentis*⁷¹ odnosi się do prawa Zegreńczyków⁷². Oznacza to, iż nowi obywatele zachowywali prawo do posługiwania się w stosunkach wewnętrznych prawem społeczności, w której na co dzień żyją. Zabieg taki jest logiczny z punktu widzenia wspomnianej wyżej polityki rzymskiej, dzięki czemu członek miejscowej elity staje się osobą podniesioną do godności *civis Romanus* nie tracąc jednocześnie dotychczasowej pozycji, przywilejów i powinności⁷³. Znamienne jest jednak to, że w drugim reskrypcie, wniosku o nadanie obywatelstwa żonie i dzieciom Julian, wciąż określany jest etnicznie⁷⁴. Dopiero z odpisu dowiadujemy się, że jego *cognomen* to *Aurelius*, natomiast nigdzie nie jest wymieniona *tribus*, do której powinien zostać wpisany wraz z uzyskaniem obywatelstwa⁷⁵. Maurice Euzennat i Jean Marion tłumaczą to faktem, że omawiana tu klauzula

⁷⁰ W literaturze uznaje się, że w istocie była ona dodana również do pierwszego nadania obywatelstwa – por. U. Coli, *Rec. De Martino F., Storia della costituzione romana, vol. IV, parte 2^a (Napoli, Jovene, 1965) p. 612-852*, “IURA” 1966, 17.2, s. 334; A. Boilă, E. Doruțiu-Boilă, „Studii Clasice” 1972, XIV, s. 184; *Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2, s. 86-87. Dieter Nörr wysunął tezę, że brak *immunitas* w nadaniach obywatelstwa obywatelom miast nierzymskich stanowi dowód, że jego uzyskanie nie powodowało już utraty lokalnego. Pomimo że w przypadku Zegreńczyków nie mamy do czynienia ze społecznością miejską, wydaje się, że schemat został zachowany – *Origo. Studien zur Orts-, Stadt- und Reichszugehörigkeit in der Antike*, [w:] Dieter Nörr. *Historiae iuris antiqui. Gesammelte Schriften*, red. T.J. Chiusi, W. Kaiser, H.-D. Spengler, t. I, Goldbach 2003, s. 563-564.

⁷¹ Klauzula ta jest szeroko dyskutowana w kontekście interpretacji zachowanego na papirusie tekstu *Constitutio Antoniniana* (Pap. Gies. 40), jednak kwestia ta wykracza poza ramy niniejszego artykułu, stąd ograniczymy się do odesłania do przykładowej literatury na ten temat: E. Schönbauer, op. cit.; A. Boilă, E. Doruțiu-Boilă, „Studii Clasice” 1972, XIV.

⁷² Tłumaczenie Schönbauera: ‘Verliehen wird die *civitas Romana* unter voller Wahrung des bisherigen internen Rechtszustandes in der *gens*’ dodając przy tym, że w tym konkretnym przypadku powinna byłaby ona raczej brzmieć „*salvo more maiorum gentis*” – “IURA” 1963, 14.1, s. 91nn.

⁷³ Tak też *Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2, s. 86-87.

⁷⁴ Por. np. inskrypcje z Volubilis czy Banasa, gdzie jako przydomek nowi obywatele nierzadko zachowują swoje etniczne imiona. – por. A.R. Jurewicz, *Trzy inskrypcje z Volubilis (IAM¹ 2.369, 370a, 448) – interpretari epigraphicam*, „SPU” 2013, 22, s. 135; F. Jacques, J. Scheid, *Rom und das Reich in der Hohen Kaiserzeit 44 v.Chr. -260 n.Chr.*, t. 1, tłum. P. Riedlberg, Stuttgart, Leipzig 1998, s. 229.

⁷⁵ Mieszkańcy Banasa byli wpisani do *tribus Fabia* – *Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2, s. 71. F. Jacques i J. Scheid wskazują, że niekiedy w inskrypcjach w przypadku nowych obywateli *tribus* nie występowała, ale jako przykład podają jedynie *Tabula Banasitana*, op. cit., s. 229.

powoduje, że pomimo stania się obywatelem rzymskim Julian nie przestaje być Zegreńczykiem⁷⁶. I właśnie taki był zamiar. Z punktu widzenia Rzymian, nieprzypadkowo tak ważna była pozycja Juliana w ramach jego *gens*, nagroda nie mogła oznaczać utraty pozycji. Jak pisał Gianfranco Purpura, chodziło o to, by nie uczynić ich obcymi na własnej ziemi, również w stosunku do swych rodzimych praw⁷⁷. Co ciekawe, zarówno pierwszy jak i drugi Julian nie nosili imion etnicznych berberyjskich (w odróżnieniu od swoich żon) tylko rzymskie. Podobnie ich dzieci. Wydaje się, że ród/rody, z których pochodzili, już wcześniej wykazywał pewne oznaki romanizacji.

Kolejna klauzula dotyczyła wykluczenia z *immunitas*, z jakiej w zakresie pewnych obciążeń korzystali obywatele rzymscy⁷⁸: *sine diminutione tributorum et vectigalium populi et fisci*⁷⁹. Mowa w niej o dwóch rodzajach obciążeń: *tributum* i *vectigal*. W przypadku pierwszego z nich, chodzi tu najprawdopodobniej o istniejący w okresie pryncypatu podatek gruntowy, pobierany w prowincjach cesarskich, w szerszym kontekście obciążenie kojarzone z pewnym poddaństwem, a zatem ze statusem peregryna⁸⁰. Nie oznaczało to jednak, że nie były możliwe również zwolnienia o charakterze podmiotowym na rzecz pewnej grupy osób lub jednostek⁸¹. *Vectigal* to termin używany zarówno na określenie podatku, który dzisiaj można byłoby porównać do opłat celnych, ale też świadczenie wnoszone przez niektóre prowincje w postaci darmowych lub sprzedawanych po ustalonej przez Rzymian cenie dostaw zboża⁸². W epigrafice

⁷⁶ *Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2, s. 84nn.; A. Gonzales, *Les requetes de Pline le Jeune aupres de Trajan. De la citoyennete romaine pour des affranchis et des peregrins*, [w:] *Antiquite et citoyennete. Actes du Colloque International tenu a Besancon les 3, 4 et 5 novembre 1999*, red. S. Ratti, Paris 2002, s. 37.

⁷⁷ G. Purpura, *Tabula Banasitana de viritana civitate*, w: *Revisione et integrazione dei Fontes Iuris Romani Anteiusinianii (FIRA). Studi preparatori*, t. 1 (Leges), red. G. Purpura, Torino 2012, s. 628.

⁷⁸ J.A. Crook, *Law and Life of Rom*, seria Aspects of Greek and Roman Life, red. H.h. Scullard, New York 1967, s. 256.

⁷⁹ Por. Paulus, lib. 2 *de censibus*, D. 50.15.8.6-7; Plin. *Min. ep.* 10.93 (ed. Loeb).

⁸⁰ J.A. Crook, *Law and Life of Rom*, seria Aspects of Greek and Roman Life, red. H.h. Scullard, New York 1967, s. 256; W. Litewski, s.v. *tributum*3, [w:] *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1998, s. 263; J. Sondel, s.v. *tributum*, op. cit., s. 955; A. Pikulska-Radomska, op. cit., s. 105-116.

Określenie *tributum* niekiedy spotyka się w źródłach na określenie innego rodzaju podatku, w tym osobistego – H. Heumann, E. Seckel, *tribuere* 2b, [w:] *Handlexikon zu den Quellen des romischen Rechts*, 2. dodr. do 9. wyd. Jena 1926, s. 593; A. Berger, s.v. *tributum soli*, [w:] *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953, s. 745; Kamiński, *Tributum* 3, [w:] *Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*, red. W. Wołodkiewicz, Warszawa 1986, s. 151; W. Litewski, s.v. *tributum capitis*, op. cit., s. 263; L. Gagliardi, *Mobilità e integrazione delle persone nei centri cittadini romani. Aspetti giuridici*, cz. 1. (*La classificazione degli incolae*), Milano 2006, s. 227-242.

⁸¹ Paulus, lib. sing. *de cognitionibus*, D. 49.18.5.1; idem, lib. 2 *de censibus*, D. 50.15.8.5.

⁸² Paulus, lib. 52 *ad edictum*, D. 39.4.4.2; Ulpianus, lib. 10 *ad edictum*, D. 50.16.17.1; Marcianus, lib. sing. *de delatoribus*, D. 39.4.16.7; Festus, s.v. *Vectigal* 461 L; H. Heumann, E. Seckel, *vectigal*, op. cit., s. 614; A. Berger, s.v. *vectigal (vectigalia)*, op. cit., s. 759; W. Rozwadowski, *vectigal* 2,

z okresu Cesarstwa ten podatek nierzadko występuje w skojarzeniu z systemem centurialnym, tj. z podatkiem gruntowym⁸³. Jak trafnie scharakteryzował takie podejście Antonio Gonzales: zachowanie równowagi wymagało, aby z jednej strony elity, które w dużej mierze ponosiły ciężary na rzecz lokalnej społeczności nie mogły się od tego uchylać po otrzymaniu obywatelstwa rzymskiego, a z drugiej, nie mogły też ulec pomniejszeniu dochody skarbcza cesarskiego⁸⁴. Stąd w II w. n.e. nadawanie obywatelstwa bez *immunitas* stało się regułą⁸⁵.

2.d. *et ipsi et Ziddane uxori item liberis...*

Schemat jaki wyłania się z pierwszego reskryptu do złudzenia przypomina ten znany z *diploma militaris*⁸⁶. Nieco inaczej sprawa przedstawia się w drugim dokumencie, gdzie – jak się wydaje⁸⁷ – obywatelstwo otrzymali jedynie żona i dzieci obywatela rzymskiego. Dlaczego Aureliusz zwrócił się z taką prośbą do cesarzy? Wydaje się, że odpowiedź powinna skupiać się na jego poniekąd dwójakim statusie: *Zegrenses* i *civis Romanus*. Obaj Zegreńczycy, wszystko na to wskazuje, po otrzymaniu obywatelstwa pozostali w rodzimej społeczności. Fakt ten potwierdzony jest przez klauzulę (*salvo iure gentis*) dopuszczającą możliwość posługiwania się przez nich prawem rodzimym. W obu przypadkach zawarli małżeństwa z autochtonkami, z którymi, według prawa rzymskiego nie mieli *conubium*. Niewątpliwie ich związki i potomstwo uznawane były za legalne według prawa plemiennego, jednak zgodnie z prawem rzymskim pozostawali *caelibes*⁸⁸. Ich dzieci nie mogły być uznane za legalne potomstwo przez co nie mogły po nich dziedziczyć, co rodziło spory problem, bowiem w tej sytuacji o spadek po obywatelu rzymskim upomniałby się *fiscus*⁸⁹.

[w:] *Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*, s. 154; W. Litewski, s.v. *vectigal*1, [w:] *Słownik encyklopedyczny*, s. 272; J. Sondel, s.v. *vectigal* 3, op. cit., s. 978 i n.; L. Gagliardi, op. cit., s. 227-242.

⁸³ Por. Hyginus, *de limitibus*, s. 79, 5-16; "AÉ" 1999. 1023.

⁸⁴ „L'équilibre fiscal de l'Empire tient en grande partie a la contribution des provinces” – cyt. A. Gonzales, op. cit., s. 42.

⁸⁵ A. Pikulska-Radomska, op. cit., s. 122.

⁸⁶ Nadanie obywatelstwa obejmowało niekiedy żony i posiadane już dzieci. Por. "CIL" XVI s. 146, nr 12 oraz D. Cherry, *Frontier and Society in Roman North Africa*, Oxford 1998, s. 104 nn.

⁸⁷ Sprawa ta jest niejasna, bowiem Euzennat i Marion wysunęli hipotezę, że tak naprawdę również Aurelius Julian otrzymał obywatelstwo – *Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2, s. 84; por. też F. Jacques, J. Scheid, op. cit., s. 235-236.

⁸⁸ Z punktu widzenia *leges Iuliae et Papia Poppea* nie spełniali żadnego z zawartym tam wymogów.

⁸⁹ D. Cherry, *The Minician Law: Marriage and the Roman Citizenship*, "PHOENIX" 1990, 44.3 s. 264; por. też A.R. Jurewicz, K.T. Tadajczyk, *Edictum Claudii de civitate Volubilitanorum*, „Zeszyty Prawnicze” 2013, 13.2, s. 56-58.

2.e. *in commentariis nostras referri possit*

Jak już wspomniano, ostatni dokument z inskrypcji to wypis z rejestru osób, którym nadano obywatelstwo rzymskie, sporządzony w celu potwierdzenia tego faktu na potrzeby osoby zainteresowanej⁹⁰. O konieczności jego dokonania wspominają już w swoim reskrypcie Marek Aureliusz i Kommodus, prosząc jednocześnie namiestnika prowincji, aby dostarczył brakujących danych beneficjentów, to jest ich wieku⁹¹. W analizowanym dokumencie wpis obejmował imiona beneficjentów, ich pochodzenie etniczne⁹² i wiek. Dodatkowo odnotowywano wnioskodawcę petycji o nadanie obywatelstwa⁹³ oraz jego sufraganta⁹⁴.

2.f. *Actum eodem die, ibi, isdem consulibus Asclepiodotus libertus, recognovi. Signaverunt...*

Ostatni dokument sporządzono tego samego dnia, w którym wydano drugi reskrypt. Wyzwoleniec cesarski⁹⁵ Asklepiodot, który potwierdził (*descriptum et recognitum, recognovit*) formalną zgodność wyciągu z treścią podpisaną przez cesarza należał do personelu jednej z cesarskich kancelarii⁹⁶.

Odpis z *commentarium* powinien być opieczętowany przez siedmiu świadków, tymczasem przedstawiony na inskrypcji dokument trzeci sygnowało dwanaście podpisów. W literaturze przedmiotu, choć nie jednogłośnie⁹⁷, wskazuje się, że mamy tu do czynienia z pieczęciami członków *concilium principis*, które brało udział w procedurze udzielenia obywatelstwa żonie i dzieciom Aureliusza

⁹⁰ Por. też "AÉ" 1999, 1250.

⁹¹ Ll. 21: *explora quae cuiusque aetatis sit, et scribe nobis*.

⁹² Ll. 31: (...) *Faggura uxor Iuliani principis gentis Zegrensium* (...); ll. 33-34: (...) *Iuliana ... Maxima ... Iulianus ... Diogenianus ... liberi Iuliani supra scripti* (...).

⁹³ Ll. 35: (...) *Rogatu Aureli Iuliani principis Zegrensium* (...).

⁹⁴ Ll. 35: (...) *suffragante Vallio Maximiano* (...).

⁹⁵ C. Ando, *The Administration of the Provinces*, [w:] *A Companion to the Roman Empire*, red. D.S. Potter, Blackwell Publ. 2006, s. 184.

⁹⁶ Wspominano już o kontrowersjach co do tego, której z kancelarii *ab epistulis* czy *a libellis* należy przypisać opracowanie obu reskryptów, co w oczywisty sposób musiało przenieść się na ewentualne zaszeregowanie samego Asklepiodota – por. A.A. Schiller, op. cit., s. 153-154.

⁹⁷ W istocie zastrzeżenia niektórych autorów nie odnoszą się do tego, że istotnie osoby te mogły być członkami *consilium principis*, ale czy ranga sprawy czyniła z niej przedmiot obrad tego gremium. Sceptycznie R. Rebuffat, *Complements au recueil des Inscriptions Antiques du Maroc*, [w:] *l'Africa romana. Atti del IX convegno di studio Nuoro, 13-15 dicembre 1991*, red. A. Mastino, s. 446. A.A. Schiller idzie za tezą Kunkela, że nie chodzi tu o członków *consilium* ale, ku temu przynajmniej wydaje się skłaniać, o powołaną *ad hoc* przez cesarzy radę, która zatwierdziła przesłaną do Rzymu wersję treści inskrypcji. Autor ten uważa, że W. Seston, który optował za wersją, iż mamy przed sobą podpisy członków powołanej *ad hoc* do rozpatrzenia petycji Aureliusa Juliana mylił się, bowiem sprawa była zbyt błaha, aby cesarz miał angażować w nią grono tak znamienitych osób – A.A. Schiller, op. cit., s. 154-159.

Juliana⁹⁸. Ta rada przyboczna cesarza, początkowo o charakterze nieformalnym, uległa w II w. sformalizowaniu⁹⁹. Rada cesarska zajmowała się sprawami o charakterze politycznym, prawnym (np. rozstrzyganiem kontrowersji) czy sędowniczymi, jednak jej decyzje nie były wiążące dla cesarza¹⁰⁰. Udało się również zidentyfikować osoby, których podpisy zostały odczytane¹⁰¹. Kolejność, w jakiej zostali wymienieni, miałyby wynikać z porządku zależnego od dystynkcji i wieku¹⁰²: M. Gawiusz Skwilla Galicanus; M. Acyliusz Glab里昂; T. Sekstiusz Lateranus; G. Septymiusz Sewer; P. Juliusz Skapula Tertullus – wszyscy *consulares*; następnie w randze ekwickiej: T. Wariusz Klemens; M. Basseusz Rufus; P. Taruttien Paternus; Tygidiusz, Perennius; Kw. Cerwidiusz Scewola; Kw. Larcjusz Eurypianus i wreszcie T. Flawiusz Pison.

Zakończenie

Ilość dokumentacji epigraficznej w postaci tablic z brązu, zachowanej do naszych czasów w stanie umożliwiającym jej odczytanie jest niewielka¹⁰³. Tym cenniejsza jest analizowana tutaj *Tabula Banasitana*. Jest ona wycinkiem trudnych relacji Rzymian z lokalnymi plemionami Mauretanii. Po wojnie z Takfarinasem (17–23¹⁰⁴) Rzymianie rozpoczęły politykę podporządkowywania sobie ludów nomadycznych¹⁰⁵. Za Flawiuszy mają początek ekspedycje wojskowe na

⁹⁸ W. Seston, M. Euzennat, *La citoyenneté romaine au temps de Marc-Aurèle...*, 11-12, s. 318; W. Seston, op. cit., s. 77-84; W. Seston, M. Euzennat, *Un dossier de la Chancellerie romaine...*; W. Seston, op. cit., s. 101-106; „AÉ” 1971, 534; „AÉ” 1973, 654; A.N. Sherwin-White, JRS 1973, 63, s. 90.

⁹⁹ Początki tego procesu widoczne są za panowania Hadriana, który nadaje formalną rangę tytułowi *consiliarius*, odtąd powoływanemu dożywotnio i otrzymującemu stosowne wynagrodzenie – M. Christol, *Le conseil imperial...*, s. 33; T. Masiello, *Corso di Storia del Diritto Romano*, Bari 2007, s. 129; A. Dębiński, J. Misztal-Konecka, M. Wójcik, *Prawo rzymskie publiczne*, Warszawa 2010, s. 45.

¹⁰⁰ R. Sajkowski, *Kwestie ustrojowe - rys historyczny*, [w:] A. Jurewicz, R. Sajkowski, B. Sitek, J. Szczerbowski, A. Świętoń, *Rzymskie prawo publiczne. Wybrane zagadnienia*, Olsztyn 2011, 68. Niektórzy autorzy uważają, że w okresie, kiedy wydano omawiane tu reskrypty, cesarze dysponowali zazwyczaj więcej niż jednym *consilium*, które uległy specjalizacji – zob. A.A. Schiller, op. cit., s. 156 i n.

¹⁰¹ Por. przyp. 40-51.

¹⁰² W. Seston, M. Euzennat, *Un dossier de la Chancellerie romaine...*; W. Seston, op. cit., s. 102.

¹⁰³ W. Eck uważa, że zaledwie 5% z tego, co wytworzono w obrocie prawnym – *Rechtsunsicherheit heilen: Hadrian und seine Pratorianer am Beginn seiner Regierung*, [w:] *Desmoi filias. Bonds of Friendship. Studien in Ancient History in Honour of Francisco Javier Fernandez Nieto*, red. J.C. Bermejo Barrera, M. Garcia Sanchez, Barcelona 2017, s. 143

¹⁰⁴ Takfarinas był przywódcą plemienia Getulów zw. też Musulamii, więcej na ten temat por. R. Syme, *Takfarinas, the Musulamii and Thubursicu*, [w:] *Studies in Roman Economic and Social History in Honor of Allan Chester Johnson*, red. P.R. Coleman-Norton, Princeton 1951, passim (w szcz. 118-119).

¹⁰⁵ I tak Getulowie otrzymali terytorium kontrolowane przez Rzymian jako miejsce osiedlenia się. Wielu z nich służyło potem w *auxiliares* – por. C. Lepelley, *Africa*, [w:] *Roma und das Reich in der Hohen Kaiserzeit 44v. Chr. – 260 n.Ch.*, t. 2, red. C. Lepelley, München-Leipzig 2001, s. 87-88.

zachód od Theveste w celu rozszerzenia wpływów na tereny południowej Numidii, opanowanej przez nomadyczne i półnomadyczne plemiona. Operacja została uwieńczona powodzeniem, a obecne tam ludy zostaną zobowiązane do płacenia *tributum*. Flawiusze podejmują na nowo politykę kolonizacyjną Augusta zakładając w *Africa Proconsularis* miasta na prawie rzymskim bądź latyńskim (*Ammaedara*¹⁰⁶, *Madaura*), lub podwyższając status kilku innym¹⁰⁷. Wespazjan ustanowił *conventus civium Romanorum* dla prowincji *Africa*¹⁰⁸. Ostatecznie rozszerzono granice prowincji o południową Numidię. Całkowite podporządkowanie sobie Afryki nastąpiło za Trajana¹⁰⁹, jednak należy przypisać temu cele wyłącznie strategiczne, zakładając kolonie, czy zmieniając status lokalnych miast Rzymianie zasadniczo nie interesowali się ludnością tubylczą¹¹⁰.

W świetle nowych badań archeologicznych wydaje się, że relacje z plemionami saharyjskiego masywu Atlasu nie były wrogie i nieprzyjazne¹¹¹. Jest to duży kontrast w porównaniu z Mauretanią¹¹². Z tego powodu w *Africa*

Późniejsze lokalne powstania były krwawo tłumione. Podobną politykę prowadzono też w innych prowincjach, por. np. "AÉ" 2001. 1214 (i odesłania do wcześniejszej literatury); "AÉ" 1966.

¹⁰⁶ Por. "AÉ" 1999, 1798.

¹⁰⁷ *Bulla Regia* i *Leptis Magna* do rangi municipium, *Hippo Regius* do rangi kolonii – C. Lepelley, op. cit., s. 88-89.

¹⁰⁸ Ibidem, s. 88-89.

¹⁰⁹ Długotrwałość procesu spowodowana była trudnościami z podporządkowaniem sobie plemion, dla których warunki życia na stepie lub terenach półpustynnych były czymś naturalnym. Potem, do V w. nie słychać o jakichś spięciach. Trajan tworzy też *limes*, jednak jego kolonizacja tego obszaru miała w opinii C. Lepelley'a jedynie strategiczne cele – por. ibidem, s. 89-91; G. Waldherr, *Kaiserliche Baupolitik im Nordafrika. Studien zu den Bauinschriften der diokletianischen Zeit und ihrer räumlichen Verteilung in dem römischen Provinzen Nordafrika*, seria Europäische Hochschulschriften III, Frankfurt a. Main – Bern – New York – Paris 1989, s. 54.

¹¹⁰ Jeszcze w IV w. V.A. Sirago wskazuje na istnienie nomadycznych i seminomadycznych plemion tubylczych, ze zromanizowanymi niekiedy elitami. Co więcej, wskazuje, że rzymska polityka ignorowania populacji tubylczych powodowała niekiedy ich ponowną barbaryzację – *Aspetti del colonialismo romano in Africa*, [w:] *l'Africa Romana. Atti del VII convegno di studio Sassari, 15-17 dicembre 1989*, red. A. Mastino, t. 2, Sassari 1990, s. 985-990. O sytuacji społecznej w Afryce rzymskiej w czasach tumultu Firmusa i Gildona, jako skutku rzymskiej polityki wobec ludności tubylczej por. też C. Gebbia, *Ancora sulle 'rivolte' di Firmo e Gildone*, [w:] *l'Africa Romana. Atti del V convegno di studio Sassari, 11-13 dicembre 1987*, red. A. Mastino, Sassari, passim.

¹¹¹ Okazuje się, że na tych terenach znajdowało się sporo rzymskich osad, zaś miasta Numidii nie były obwarowane.

¹¹² Paus. *Ἀρκαδικά* 8.43.3. Por. też R. Rebuffat, *Les peuples du nord du Maroc*, [w:] *Provinces et identités provinciales dans l'Afrique romaine*, red. C. Briand-Ponsart, Y. Moderan, Caen 2011, s. 69-85. Na temat tumultów w Afryce rzymskiej por. C. Gebbia, *Essere «berbero» nell'Africa tardoantica*, [w:] *l'Africa Romana. Atti del VII convegno di studio Sassari, 15-17 dicembre 1989*, red. A. Mastino, t. 1, Sassari 1990, s. 326; V.A. Sirago, *Aspetti del colonialismo romano in Africa*, [w:] *l'Africa Romana. Atti del VII convegno di studio Sassari, 15-17 dicembre 1989*, red. A. Mastino, t. 2, Sassari 1990, s. 974-992, w szczególności s. 978-981 (tumulty wywołane przez wodzów lokalnych plemion); F. Jacques, J. Scheid, op. cit., s. 161.

proconsularis stacjonowały rzymskie wojska¹¹³. Nie brakowało jednak przykładów, w których lokalni wodzowie Maurów służyli w *auxiliares* i uzyskiwali obywatelstwo rzymskie za oddane Rzymianom zasługi. Tak też musiało być w przypadku pierwszego Juliana¹¹⁴.

Tabula Banasitana nie jest raczej inskrypcją honoryfikacyjną¹¹⁵. Jakkolwiek otrzymanie obywatelstwa rzymskiego stanowiło wyróżnienie, jednak, w takim przypadku inskrypcja powinna wymieniać zasługi obu Julianów, które doprowadziły do otrzymania tego rodzaju beneficjów¹¹⁶. Jest to źródło o charakterze publicznym, bowiem stanowi odwzorowanie dwóch cesarskich konstytucji skierowanych do cesarskich urzędników. Manfred Schmidt uważa, że u podstaw jej powstania leżały raczej motywy reprezentacyjne niż informacyjne¹¹⁷.

Niewiadomą pozostaje kto był fundatorem inskrypcji. Najbardziej naturalnym wydawałoby się wskazanie na samych zainteresowanych, w tym przypadku na drugiego z Zegreńczyków. Tablica została odnaleziona w kompleksie przynależnym do forum kolonii Banasa, być może była częścią pomnika na cześć Marka Aureliusza¹¹⁸, zatem wydaje się, że w jej powstaniu musiał brać udział czynnik urzędowy¹¹⁹. Jak już wspomniano *libellus principis* zazwyczaj wysyłany był do zainteresowanego (namiestnik prowincji), można założyć, że w obu przypadkach przynajmniej jedna kopia trafiła do Julianów. To właśnie stanowiło dla Williams'a kluczowy argument za tym, iż tablicę ufundowała

¹¹³ Za Dioklecjana była to *Legio III Augusta* – M. Absil, *L'armee romaine de Diocletien a Valentinien I dans l'epigraphie*, [w:] *L'armee romaine de Diocletien a Valentinien Ier. Actes du Congres de Lion (12-14 septembre 2002)*, red. Y. Le Bohec, C. Wolff, Lyon 2004, s. 120 i n. Por. też F. Jacques, J. Scheid, op. cit., s. 160 i 162-164.

¹¹⁴ D. Whittaker, *Landlords and warlords in the Later Roman Empire*, [w:] *War and Society in the Roman World*, red. J. Rich, G. Shipley, London – New York 1993, s. 288-289.

¹¹⁵ Odmienne W. Williams, *Formal and Historical Aspects of two new Documents of Marcus Aurelius*, ZPE 1975, 17, s. 57-58.

¹¹⁶ Por. A.R. Jurewicz, K.T. Tadjczyk, op. cit., s. 46 i n.; G. Rowe, *Laws, Lawmaking, and legal Documents*, [w:] *The Oxford Handbook of Roman Epigraphy*, red. Ch. Bruun, J. Edmondson, Oxford 2015, s. 308-309; A. Lovato, *Elementi di epigrafia giuridica romana*, Bari 2006, s. 55-56.

¹¹⁷ M.G. Schmidt, *Einführung in die lateinische Epigraphik*, seria: Einführungen Altertumswissenschaft, Darmstadt 2004, s. 34. Nie wiadomo dokładnie, jak była usytuowana *Tabula Banasitana*, jednak zestawienie jej przez Schmidta z publikacjami *leges municipales*, które określa jako 'symbolic epigraphy' może nie być bezpodstawne (s. 33).

¹¹⁸ Autor ten powołuje się na hipotezę H. Wolffa, który uważał, że nie była to fundacja publiczna i wskazuje, że w tym rejonie można napotkać tego rodzaju inskrypcje dotyczące rozporządzeń cesarskich – G. Purpura, *Tabula Banasitana de viritana civitate*, [w:] *Revisione et integrazione dei Fontes Iuris Romani Anteiustiniani (FIRA). Studi preparatori*, t. 1 (Leges), red. G. Purpura, Torino 2012, s. 626.

¹¹⁹ Chociażby w postaci uchwały (*decretum*) dekurii pozwalającej na jej umieszczenie na budynku publicznym – por. np. S. Manzella, *Mestiere dell'epigrafista. Guida alla schedatura del materiale epigrafico lapideo*, Roma 1987, s. 124 n. Co do miejsca znalezienia por. *Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2, s. 76.

sama kolonia Banasa we współudziale z Aureliuszem Julianem, aby go uhonorować¹²⁰. Williams uważa *Tabula Banasitana* za dokument tożsamy w swym charakterze z inskrypcjami z Rhodiapolis, opublikowanymi w *Année Epigraphique* w 1962 r. pod numerami 182-184. Jednak w przywołanych inskrypcjach występują typowe dla tego typu epigrafiki sformułowania, jak *frater eius remisso rei publicae sumptu de suo posuit* (182: II. w. n.e.) lub *p.p.p. [pecunia publica posuit*¹²¹] (183: III w. n.e.), których próżno szukać w analizowanym tu dokumencie¹²².

Wątpliwość co do prywatnego fundatora inskrypcji może również budzić fakt, iż brak dowodu na jakikolwiek trwalszy związek wymienionych w niej Zegreńczyków z Banasa¹²³. Jak już wspomniano, nie znamy *tribus*, do jakiej powinni być wpisani obaj Julianowie. Wydaje się wysoce prawdopodobne, że Zegreńczycy odwiedzali Banasa z uwagi na odbywające się tam periodycznie targi¹²⁴. W tym kontekście znajdująca się w eksponowanym miejscu tablica, która poświadczała, że kilku członków ich plemiennej elity zostało nagrodzonych za swe zasługi rzymskim obywatelstwem mogło stanowić zachętę do pójścia w ich ślady. Nie oznacza to, że jednocześnie nie leżało to w interesie samych Julianów i członków ich rodzin¹²⁵.

Bibliografia

Wydania źródeł

- Itinerarium Antoniniani*, ed. G. Parthey, M. Pinder, Berlin 1848.
Pausaniae descriptio Graeciae, t. 2, ed. J.H.Chr. Schubart, Lipsiae 1870.
Pomponii Melae de Chorographia libri tres, ed. C. Frick, Lipsiae 1880.
C. Plinii Secundi Naturalis Historiae, t. 1, ed. C. Mayhoff, Stutgardiae 1967.
Pliny Letters and Panegyricus, t. 2, red. P.E. Goold, London 1992.
 Ptolemaios, *Handbuch der Geographiae*, t. 1, ed. A. Stuckelberg, G. Grasshoff, Basel 2006.
Corpus Inscriptionum Latinarum (CIL), t. 9 (*Inscriptiones Calabriae Apuliae Samnii Sabi-norum Picenii Latinae*), ed. Th. Mommsen, Berolini 1883.

¹²⁰ W. Williams, ZPE 1975, 17, s. 57-58.

¹²¹ A. Lovato, op. cit., s. 173

¹²² Tak też *Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2, s. 91.

¹²³ Por. analizę epigrafiki funeralnej odnalezionej w Banasa, R. Mueden, op. cit., s. 159-169.

¹²⁴ *Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2 (Inscriptions Latines. Supplement), red. N. Labory, Paris 2003, s. 42.

¹²⁵ Tu spotykają się stanowiska Williams'a i Sestona oraz Euzennata, stąd ci ostatni nie wykluczają finansowego udziału Juliana Aureliusza w ufundowaniu inskrypcji – zob. *supra* przyp. 119 i 121.

- Corpus Inscriptionum Latinarum (CIL)*, t. 10 (*Inscriptiones Bruttiorum Lucaniae Campaniae Siciliae Sardiniae Latinae*), ed. Th. Mommsen, Berolini 1883.
- Corpus Inscriptionum Latinarum (CIL)*, t. 16 (*Diplomata Militaria*), ed. Th. Mommsen, H. Nesselhauf, Berolini 1936.
- Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2 (*Inscriptions Latines. Supplément*), ed. N. Labory, Paris 2003.
- L'Année Épigraphique*, 1942, r. 1941.
- L'Année Épigraphique*, 1953, r. 1952.
- L'Année Épigraphique*, 1962, r. 1961.
- L'Année Épigraphique*, 1974, r. 1971.
- L'Année Épigraphique*, 1978, r. 1973.
- L'Année Épigraphique*, 2002, r. 1999.
- Corpus Iuris Civilis*, t. 1 (*Digesta*), ed. Th. Mommsen, P. Krueger, Berolini 1928.
- Glossaria Latina*, t. IV: Placidus, Festus, ed. J.W. Pirie, W-M Lindsay, Hildesheim 1965.
- Corpus agrimensorum romanorum*, t. I.1, ed. C. Thulin, Lipsiae 1913.

Literatura

- Ando C., *The Administration of the Provinces*, [w:] *A Companion to the Roman Empire*, red. D.S. Potter, Blackwell Publ. 2006.
- Berger A., *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953.
- Boilă A., Doruțiu-Boilă E., *Discuții recente cu privire la constitutio Antoniniana*, "Studii Clasice" 1972, XIV.
- Campanile D., *Appunti sulla cittadinanza romana nella provincia d'Asia: i casi di Efeso e Smirne*, [w:] *Colonie romane nel mondo greco*, red. G. Salmeri, A. Raggi, A. Baroni, ser. Minima Epigraphica et Papyrologica. Separata III, Roma 2004.
- Cherry D., *Frontier and Society in Roman North Africa*, Oxford 1998.
- Cherry D., *The Minician Law: Marriage and the Roman Citizenship*, "PHOENIX" 1990, 44.3.
- Christol M., Magioncalda A., *Studi sui procuratori delle due Mauretaniae*, Pubblicazioni del Dipartimento di Storia del Università degli studi di Sassari 13, Sassari 1989.
- Christol M., *Le conseil imperial, rouage de la monarchie administrative sous les Antonins et les Sévères*, [w:] *Herrschen und Verwalten. Der Alltag der römischen Administration in der Hohen Kaiserzeit*, red. R. Haensch, J. Heinrichs, Köln – Weimar – Wien 2007.
- Christol M., *Regards sur l'Afrique romaine*, Paris 2005.
- Coli U., Rec. De Martino F., *Storia della costituzione romana, vol. IV, parte 2^a (Napoli, Jovene, 1965) p. 612-852*, "IURA" 1966, 17.2.
- Crook J.A., *Law and Life of Rom*, seria Aspects of Greek and Roman Life, red. H.H. Scullard, New York 1967.
- de Ruggiero E., *Dizionario Epigrafico di Antichità Romane*, t. 2, cz. III, Roma 1961.

- Dessau H., *Banasa 2*, [w:] *RE*, t. 2, red. G. Wissowa, Stuttgart 1896, kol 2845.
- Dębiński A., Misztal-Konecka J., Wójcik M., *Prawo rzymskie publiczne*, Warszawa 2010.
- Dębiński A., Jońca M., Lelarczyk I., Łuka A., *Korespondencja Pliniusza Młodszeo z cesarzem Trajanem. Tekst i tłumaczenie*, Lublin 2017.
- Euzennat M., *Les Zengrenses*, [w:] *Mélanges d'Histoire Ancienne offerts à William Seston*, Paris 1974.
- Euzennat M., *Greco et orientaux en Mauretanie Tingitane*, "Antiquités Africaines" 1971, t. 5.
- Forssman B., *Zur 'Tabula Banasitana'*, "Antiquités Africaines" 1975, 9.
- Inscriptions Antiques du Maroc*, t. 2 (Inscriptions latines), red. M. Euzennat, J. Marion, Paris 1982.
- Gagliardi L., *Mobilità e integrazione delle persone nei centri cittadini romani. Aspetti giuridici*, cz. I. (*La classificazione degli incolae*), Milano 2006.
- Gebbia C., *Essere «berbero» nell'Africa tardoantica*, [w:] *l'Africa Romana. Atti del VII convegno di studio Sassari, 15-17 dicembre 1989*, red. A. Mastino, t. 1, Sassari 1990.
- Giacchi C., *La tabula Banasitana: cittadini e cittadinanza ai confini dell'impero*, [w:] *Civis/civitas. Cittadinanza politico-istituzionale e identità socio-culturale da Roma alla prima età moderna. Atti del seminario internazionale Siena-Montepulciano, 10-13 Luglio 2008*, red. C. Tristano, S. Allegria, Montepulciano 2008.
- Gonzales A., *Les requetes de Pline le Jeune aupres de Trajan. De la citoyennete romaine pour des affranchis et des peregrins*, [w:] *Antiquite et citoyennete. Actes du Colloque International tenu a Besancon les 3, 4 et 5 novembre 1999*, red. S. Ratti, Paris 2002.
- Heumann H., Seckel E., *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*, 2. dodr. do 9. wyd. Jena 1926.
- Jurewicz A.R., Tadajczyk K.T., *Edictum Claudii de civitate Volubilitanorum*, „Zeszyty Prawnicze“ 2013, 13.2.
- Litewski W., *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1998.
- Kienast D., Eck W., Heil M., *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, wyd. 6 poprawione, Darmstadt 2017.
- Kotula T., *Les principes gentis et les principes civitatis en Afrique romaine*, "EOS" 1965, 55.
- Lepelley C., *Africa*, [w:] *Roma und das Reich in der Hohen Kaiserzeit 44v. Chr. – 260 n.Ch.*, t. 2, red. C. Lepelley, München-Leipzig 2001, tłum. niem. P. Riedlberger.
- Lovato A., *Elementi di epigrafia giuridica romana*, Bari 2006.
- Manzella S., *Mestiere dell'epigrafista. Guida alla schedatura del materiale epigrafico lapideo*, Roma 1987.
- Masiello T., *Corso di Storia del Diritto Romano*, Bari 2007.
- Melchor Gil E., *Los senados de las comunidades no privilegiadas de Hispania (s. III a.C.-s. I d.C.)*, [w:] *La praxis municipale dans l'Occident romain*, red. L. Lamoine, C. Berrendonner, M. Cebeillac-Gervasoni, Paris 2010.

- Mueden R., *Las colonias y municipios de la Mauretania Tingitana*, Granada 2010, rozprawa doktorska obroniona na Uniwersytecie w Granadzie.
- Nörr D., *Origo. Studien zur Orts-, Stadt- und Reichszugehörigkeit in der Antike*, [w:] Dieter Nörr. *Historiae iuris antiqui. Gesammelte Schriften*, red. T.J. Chiusi, W. Kaiser, H.-D. Spengler, t. I, Goldbach 2003.
- Parroni P., *Pomponii Melae de Chorographia libri tres. Introduzione, edizione critica e commento*, Roman 1984
- Pflaum H.-G., *Procurator*, RE 45 Hlbd., Stuttgart 1957, kol. 1240-1279.
- Pikulska-Radomska A., *Fiscus non erubescit. O niektórych italskich podatkach rzymskiego pryncypatu*, Łódź 2013.
- Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*, red. W. Wołodkiewicz, Warszawa 1986.
- Purpura G., *Tabula Banasitana de viritana civitate*, [w:] *Revisione et integrazione dei Fontes Iuris Romani Anteiustiniani (FIRA). Studi preparatori*, t. 1 (Leges), red. G. Purpura, Torino 2012.
- Rebuffat R., *Complements au recueil des Inscriptions Antiques du Maroc*, [w:] *l’Africa romana. Atti del IX convegno di studio Nuoro, 13-15 dicembre 1991*, red. A. Mastino.
- Rebuffat R., *Les peuples du nord du Maroc*, [w:] *Provinces et identites provinciales dans l’Afrique romaine*, red. C. Briand-Ponsart, Y. Moderan, Caen 2011.
- Sajkowski R., *Kwestie ustrojowe – rys historyczny*, [w:] *Rzymskie prawo publiczne. Wybrane zagadnienia*, A. Jurewicz, R. Sajkowski, B. Sitek, J. Szczerbowski, A. Świętoń, Olsztyn 2011.
- Schiller A.A., *The diplomatics of the Tabula Banasitana*, [w:] *Festschrift für Erwin Seidl zum 70. Geburtstag*, red. H. Hübner, E. Klingmuller, A. Wacke, Köln 1973.
- Schönbauer E., *Eine neue wichtige Inschrift zum Problem der Constitutio Antoniniana*, “IURA” 1963, 14.1.
- Seston W., Euzennat M., *La citoyenneté romaine au temps de Marc-Aurèle et de Commode d’après la Tabula Banasitana*, “Comptes rendus des séances de l’Académie des Inscriptions et Belles-Lettres” 1961.
- Seston W., *Scripta Varia. Mélanges d’Histoire Romaine, de Droit, d’Épigraphie et d’Histoire du Christianisme*, Roma 1980.
- Seston W., Euzennat M., *Un dossier de la Chancellerie romaine: La Tabula Banasitana. Etude de diplomatique*, “Comptes rendus des séances de l’Académie des Inscriptions et Belles-Lettres” 1971, 07-11.
- Sherwin-White A.N., *The Tabula of Banasa and the Constitutio Antoniniana*, JRS 1973, 63.
- Słownik cesarzy rzymskich*, red. J. Prostko-Prostyński, S. Bralewski, M.J. Leszka, M. Koszko, Poznań 2001.
- Sirago V.A., *Aspetti del colonialismo romano in Africa*, [w:] *l’Africa Romana. Atti del VII convegno di studio Sassari, 15-17 dicembre 1989*, red. A. Mastino, t. 2, Sassari 1990.
- Sondel J., *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, wyd. 2, Kraków 2001.

- Syme R., *Tacfarinas, the Musulamii and Thubursicu*, [w:] *Studies in Roman Economic and Social History in Honor of Allan Chester Johnson*, red. P.R. Coleman-Norton, Princeton 1951.
- The Oxford Handbook of Roman Epigraphy*, red. Ch. Bruun, J. Edmondson, Oxford 2015.
- Waldherr G., *Kaiserliche Baupolitik im Nordafrika. Studien zu den Bauinschriften der diokletianischen Zeit und ihrer räumlichen Verteilung in dem römischen Provinzen Nordafrika*, seria Europäische Hochschulschriften III, Frankfurt a. Main – Bern – New York – Paris 1989.
- Whittaker D., *Landlords and warlords in the Later Roman Empire*, [w:] *War and Society in the Roman World*, red. J. Rich, G. Shipley, London – New York 1993.
- Williams W., *Formal and Historical Aspects of two new Documents of Marcus Aurelius*, “ZPE” 1975, 17.

STRESZCZENIE

Tabula Banasitana Tekst – tłumaczenie – komentarz

Cesarstwo rzymskie w II w. n.e. weszło w okres szybkiej romanizacji prowincji rzymskich, miało to miejsce, z różnym natężeniem, m.in. w prowincjach afrykańskich. Wyrazem tego było nadawanie przywódcom plemion tubylczych obywatelstwa rzymskiego. Przedmiotem niniejszego artykułu jest kompleksowa analiza trzech dokumentów wyrytych na inskrypcji znanej pod nazwą *Tabula Banasitana* dotyczących romanizacji prowincji Mauretania Tingitana: *epistula* Marka Aureliusza i Werusa w sprawie nadania obywatelstwa żonie i dzieciom Juliana z plemienia Zegrenses; odpis konstytucji Marka Aureliusza i Kommodusa w sprawie nadania obywatelstwa żonie i dzieciom Juliana (tego samego?) z wymienionego plemienia oraz wyciąg z cesarskiego rejestru obywateli rzymskich. To znalezisko epigraficzne, odkryte w XX w. w miejscu antycznej *civitas* Banasa, dokumentuje proces nadania rzymskiego prawa przywódcom tubylczych plemion oraz ich rodzinom. Artykuł ukazuje stopniowe wciąganie przywódców wspomnianych plemion zamieszkujących północno-zachodnią Afrykę w struktury rzymskiej prowincji Mauretania. Lokalnym elitom władze rzymskie nadawały niekiedy obywatelstwo rzymskie, jednak z zachowaniem praw rodzimych. Taka zrównoważona polityka pozwalała zachować spokój na przygranicznych terenach Cesarstwa, niejednokrotnie zagrożonych konfliktami z ludami ościennymi, lub, jak to miało miejsce w analizowanym tu przypadku, z plemionami nomadycznymi. Rzymskie *ius civile* zostało przyznane im z zachowaniem praw ich ludu oraz bez zwolnień od ciężarów publicznych. Te ograniczenia definiowały zarówno kwestię stosunku nowego obywatela do jego rodzimej społeczności jak i interesów fiskalnych cesarstwa (bez zwolnień ze zobowiązań, takich jak np. *tributum* i *vectigal*). Wprawdzie zazwyczaj obywatelstwo było nadawane *viritim*, jednak – jak poświadcza to *Tabula Banasitana* – mogli je również otrzymać członkowie rodziny (żona i dzieci) beneficjenta.

SUMMARY

Tabula Banasitana Text – Translation – Commentaries

The Roman Empire in the 2nd century AD entered a period of rapid romanization of the provinces, including, with varying intensity, Africa. One expression of this was granting Roman citizenship to the leaders of indigenous tribes. The document called *Tabula Banasitana*, an epigraphic find discovered in the 20th century at the site of the ancient civitas Banasa, documents the process of granting Roman citizenship to the leaders of the Zegrenses tribe and their families. The Roman *ius civile* was granted to them with the preservation of the rights of their people and without exemptions from public burdens. The author analyzes three documents engraved as an inscription known as *Tabula Banasitana*, concerning the romanization of the province of Mauretania Tingitana. The article describes the process of gradual incorporation of the North-West African tribal leaders into the structures of the Roman province of Mauretania. Sometimes the members of the local elites were granted the status of Roman citizen by the Roman authorities even though they retained all the privileges derived from native law. Through such balanced social policy, Rome was able to keep the peace in the frontier areas of the Empire, which were threatened by conflicts with neighbors or, as in this case, nomadic tribes. The Roman citizenship granted here was limited and the nature and extent of the restrictions depended on the relationship between the grantee and the local community or the Empire's fiscal interests (for example new citizens were not relieved of obligations like *tributum* or *vectigal*). Citizenship was usually granted *viriliter*, but sometimes – as *Tabula Banasitana* shows – members of the family of the entitled person (wife and children) also benefited from the privilege.